

# Чайка (скорочено)

Антон Чехов

Комедія у чотирьох діях

Дійові особи

Ірина Миколаївна Аркадіна, за чоловіком Треплева, акторка

Костянтин Гаврилович Треплев, її син, молодий чоловік

Петро Миколайович Сорін, її брат

Ніна Михайлівна Зарєчна, молода дівчина, дочка багатого поміщика

Ілля Опанасович Шамраєв, поручик у відставці, управляючий у Соріна

Поліна Андріївна, його дружина

Маша, його дочка

Борис Олексійович Тригорін, белетрист

Євген Сергійович Дорн, лікар

Семен Семенович Медведенко, учитель

Яків, робітник

Кухар

Покоївка

Дія відбувається у маєтку Соріна.

Між третьою і четвертою діями минає два роки.

ДІЯ ПЕРША

У парку маєтку Соріна, широка алея веде до озера, вона перегороджена естрадою, так-сяк збитою для домашнього спектаклю.

Маша у чорному одязі разом з Медведенком повертаються з прогулянки. Вона говорить, що носить жалобу за своїм життям, отожд і ходить у чорному. Її співрозмовник щиро не розуміє: "Чому? (у роздумі) Не розумію... Ви здорові, батько у вас хоч і небагатий, але з достатком. Мені живеться набагато важче, ніж вам. Я отримую усього двадцять три карбованці на місяць, та ще відраховують з мене... а все ж я не ношу жалобу". Маша говорить, що й бідний може бути щасливий, але Медведенко розуміє, що то теорія, а на практиці він на ті двадцять три карбованці має годувати не тільки себе, а ще й матір, двох сестер і брата. Вони розмовляють про майбутній спектакль за п'єсою Треплева, про те, що гратиме у ньому Ніна Зарєчна і що ці молоді люди закохані одне в одного. Скориставшись нагодою, Медведенко говорить про своє кохання до Маші, але даремно, вона не відповідає на його почуття.

Приходять Треплев і Сорін. Костянтин Гаврилович помітно нервується, побоюючись, що Ніна спізниться, адже батько та мачуха стережуть її, не дають нікуди ходити, аби вона не знайшла бува собі чоловіка, який вимагатиме за нею частину майна у віно. Сорін з небожем розмовляють про Аркадіну, і Костянтин Треплев пояснює, чому мати не в доброму гуморі: їй прикро, що на цій сцені буде не вона, а Ніна: "Психологічний курйоз — моя мати. Безперечно талановита, розумна, здатна

ридати над книгою, вмиль видасть тобі всього Некрасова напам'ять, хворих доглядає, як ангел; але спробуй при ній похвалити Дузе. Ого-го! Слід хвалити тільки її саму, слід писати про неї, кричати, захоплюватися її надзвичайною грою в "Дамі з камеліями" і т. д. Тут у селі їй бракує цього дурману, от вона й нудьгує. Та й скупа, має гроші в банку — не менш як сімдесят тисяч, але у борг не допросишся". На зауваження про те, що мати його все ж таки любить, Треплев з гіркотою зазначає: "Бачиш, моя мати мене не любить. Ще б пак! їй хочеться жити, кохати, носити світлі кохтинки, а мені вже двадцять п'ять років, і я постійно нагадую їй, що вона вже не молода. Коли мене немає, їй тільки тридцять два роки, а при мені ж сорок три, а за це вона мене ненавидить... Вона знає також, що я не визнаю театру. Вона любить театр, їй здається, що вона служить людству, служить святому мистецтву, а по-моєму, сучасний театр — це рутина, забобони". Його дратує, коли "з вульгарних картин і фраз намагаються витягти мораль — мораль маленьку, дрібну, зручну й зрозумілу, корисну для домашнього вжитку". Він вважає, що потрібні нові форми. Згадуючи про дитинство, сповнене принижень через те, що навколо матері увесь час знаходяться генії, таланти, а він лише її син, він жалкує, що вона не звичайна жінка. Може б, тоді вони порозумілися, адже він її так любить. На запитання Соріна про Тригоріна Треплев відповідає, що той людина розумна, проста, трохи меланхолійна й порядна. Він значно молодший за матір. Кажуть, що талановитий, але "після Толстого та Золя не схочеш читати Тригоріна". Коли з'являється Ніна, Треплев забуває про все, бо кохає її до нестями. Вона ж, як завжди, боїться батька й поспішає: "Батько і його дружина не пускають мене сюди. Кажуть, що тут богема... бояться, щоб Я не подалася в акторки... А мене тягне сюди до озера, ніби чайку... Моє серце сповнене вами".

Усі зібралися для перегляду спектаклю, поставленого Костянтином Треплевим. Коли розпочинається спектакль, Треплев говорить, що має намір представити майбутнє через двісті тисяч років. Піднімаються саморобні лаштунки, і на сцені в білому всі бачать саму й самотню на тлі озера Ніну, яка промовляє: "Люди, леви, орли й куріпки, рогаті олені, гуси, павуки, мовчазні риби, що жили колись у воді, морські зірки й ті, яких не побачиш оком, — словом усі життя, всі життя, всі життя, завершивши печальне коло, згасли..." Вона передає холод і страх самотності землі, позбавленої життя, і свій намір боротися з дияволом. Коли показуються дві червоні цятки, пахне сіркою. Так задумав Треплев для посилення емоційного впливу дії. Але Аркадіна усе псує, починаючи відпускати коментарі й сміятися. Треплев перериває спектакль і у розпачі й образі йде геть. Аркадіна робить вигляд, що вона тут ні до чого. І тут-таки обурюється, що цей "самолюбивий хлопчисько..." "хоче повчати нас", тут "претензії на нові форми, на нову добу в мистецтві". Однак через деякий час вона починає відчувати докори сумніння і гукає його. Маша йде шукати Треплева, а тим часом Аркадіна представляє Ніну Тригоріну і зверхньо-поблажливо хвалить її, пророкуючи кар'єру акторки. Тригорін говорить, що нічого не зрозумів у п'єсі та й Ніна називає її дивною. Невдовзі вона йде, і всі також розходяться.

Залишається тільки лікар Дорн, який міркує вголос про те, що п'єса його

схвилювала, що вона таки цікава, отож треба побільше доброго сказати про неї автору. Він так і чинить, коли той з'являється. Дорн називає його талановитим: "Ви взяли сюжет з області абстрагованих ідей. Так і слід було, тому що художній твір обов'язково має виражати якусь велику думку. Тільки те є прекрасним, що серйозне..." Треплев дякує Дорну на добрім слові, але тепер його цікавить лише Ніна. Дізнавшись, що її тут немає, він швидко йде.

Маша зізнається Дорну, що кохає Костянтина. І Дорн вигукує: "Які всі знервовані! Які всі знервовані! І стільки любові... О, чарівне озеро! Ну що ж я можу зробити, дитя моє? Що? Що?"

## ДІЯ ДРУГА

Дія відбувається опівдні поблизу будинку Соріна. Видно озеро, у якому віддзеркалюється сонце. Спека. Під липою у тіні Аркадіна, Дорн і Маша. Аркадіна вихваляється своєю поставою, гордовито походжаючи повз майданчик для крикету. Вона говорить Маші, що ніколи не дозволяє собі розпускатися: завжди зачісана до лиця, Підтягнута, коректна, струнка, навіть у селі, навіть коли виходить до парку, а ще й працює. Це все дозволяє їй почуватися молодою. Маша ж говорить, що у свої двадцять два роки ледве "волочить своє життя, як безкінечний шлейф", і часто в неї не буває бажання жити. Вона, щоправда, говорить, що треба струснути це з себе і якось зібратися. На цих розмовах їх застають Сорін, Ніна й Медведенко. У Ніни радість: її батьки поїхали до Твері, і вона на три дні цілком вільна. Аркадіна хвалить її зовнішній вигляд, але вона занепокоєна суворістю сина й питає Ніну, чому він цілими днями на озері. Маша говорить, що в нього неспокійно на душі і просить Ніну прочитати щось з його п'єси, але та відказує, що це нецікаво. Маша заперечує і говорить, що коли він сам читає щось, очі в нього горять, а обличчя стає блідим. "У нього прекрасний печальний голос; а манери, як у поета". Сорін тим часом засинає й хропе. Його з жартами будять і повчають, як берегти здоров'я, а він відповідає: "Я прослужив у судовому відомстві двадцять вісім років, але ще не жив, нічого не зазнав врешті-решт, і, ясна річ, жити мені дуже хочеться. Ви ситі й байдужі, і тому маєте схильність до філософії, я ж хочу жити і тому п'ю за обідом херес і курю сигари і все".

Тим часом приходить Шамраєв з Поліною Андріївною, і Аркадіна просить у нього коней для виїзду до міста. Той відмовляє, бо всі коні в полі, вивозять жито. Аркадіна ображається і погрожує одразу ж поїхати зовсім або піти пішки. Шамраєв, у свою чергу, погрожує Соріну, що він піде з посади управляючого. Ніна дивується, що відома артистка плаче через дрібницю, а Тригорін, такий знаменитий, просто сидить з вудкою й радіє двом упійманим рибкам. Тим часом Поліна Андріївна, залишившись наодинці з Дорном, ревниво докоряє йому за спілкування з іншими жінками і потихеньку викидає букет квітів, подарований йому Ніною. Треплев, побачивши Ніну саму, кидає до її ніг убиту чайку, яку він щойно вполював на озері, і докоряє їй за те, що вона стала з ним холодною й чужою: "Це розпочалося з того вечора, коли так безглуздо провалилася моя п'єса. Жінки не прощають неуспіху..." Він ревниво спостерігає її захоплення, коли до них наближається Тригорін. Той здатний усе життя перетворити на сюжет і записує

у книжці характеристику особи, у якій впізнаємо Машу. Ніна й Тригорін розмовляють про те, що кожен з них хотів би на деякий час опинитися на місці іншого, аби його зрозуміти. Тригорін довго й докладно розповідає, як він пише і яке в нього нелегке життя, і все задля того, "щоб сказали лише, що він пише мило, талановито... але далеко до Толстого". Він говорить, що не любить себе як письменника, бо нічого не встигає: "я відчуваю, що якщо я письменник, то я зобов'язаний писати про народ, про його страждання, про його майбутнє, говорити про науку, про права людини і таке інше... але врешті-решт я почуваю, що вмію писати лише пейзаж, а в усьому іншому я фальшивий, і фальшивий до кісток". Його кличуть, і він висловлює жаль, що вони більше не побачаться, а йому так не хочеться їхати. Побачивши долі чайку, спитав, що це. Ніна сказала. І він одразу записує у книжечку: "Сюжет для невеликого оповідання: на березі озера з дитинства живе молода дівчина, така, як ви; любить озеро, як чайка, і щаслива й вільна, як чайка. Але випадково прийшов чоловік, побачив і знічев'я згубив її, як оцю чайку". Аж тут з вікна виглянула Аркадіна й сповістила, що вони залишаються тут.

### ДІЯ ТРЕТЯ

Дія у їдальні. Помітні приготування до від'їзду. Тригорін снідає. Маша говорить з ним, стоячи біля столу, про своє безнадійне кохання до Треплева й обіцяє вирвати це почуття з серця, вийшовши заміж за Медведенка. Тригорін скаржиться Маші, що вони змушені їхати: "Син її поводить ся вкрай нетактовно. То стрілявся, а тепер, кажуть, збирається мене на дуель викликати. А чого б це? Дується, пирхає, проповідує нові форми... Але ж усім вистачить місця, і новим, і старим, — навіщо ж штовхатися?" Маша говорить, що то з ревності, адже їй це знайоме, і попросившись, іде. Заходить Ніна, що в руці тримає горошину, намагаючись нескладним ворожінням вирішити, чи йти їй в актриси. Потім вона дарує Тригоріну медальйон, на якому вона наказала вирізьбити з одного боку його ініціали, а з другого — назву його книги "Дні і ночі". Тригорін цілує подарунок і говорить, що завжди згадуватиме її, особливо у світлому платті, коли біля ніг її лежала біла чайка. Ніна, зачувши голоси, похапцем зникає, а Тригорін читає: "сторінка 121, рядки 11 і 12". Тепер його дуже цікавить, що там у нього написано. Він іде до кабінету Соріна шукати свою книгу "Дні і ночі". Тим часом Аркадіна і Сорін розмовляють про Костянтина, її сина. Вона переймається тим, що й досі не знає, чому стрілявся син, либонь, через ревності? Але Сорін говорить, що були й інші причини: людина він молода, розумна, живе у глухій селі, без грошей, без певного суспільного стану, без майбутнього. Ніяких занять. Соромиться й боїться свого неробства. Сорін говорить, що любить його сердечно, але Треплеву здається, що він тут зайвий, нахлібник. Аркадіна промовляє: "А чи не піти йому на службу чи що..." Сорін говорить, що хлопця б треба було трохи одягти, дати йому бодай трохи грошей, може б, відправити за кордон на якийсь час. Але Аркадіна, спочатку зопалу погодившись дати грошей на костюм, і цю обіцянку бере назад: адже вона актриса, і їй треба одягатися самій. Її брат бачить, що йому не умовити Аркадіну допомогти синові, а сам він не має грошей, бо цілком залежить від свого управляючого. Соріну стає погано, він іде,

спираючись на палицю. Саме нагодився Треплев і просить матір перев'язати йому голову, бо лікар щось запізнюється. Він з радістю згадує кращі часи з їхнього минулого, коли вона була така уважна, чуйна, втім, більше до чужих, незнайомих чи сторонніх людей. Йому так бракує її уваги й любові, розуміння. Але вона більше опікується своїм коханцем Тригоріним, через якого ледве не загинув її син. Вона стверджує, що він такий шляхетний, талановитий, а син, мовляв, просто заздрить йому. Треплев намагається розкрити її очі на захоплення Тригоріна Ніною, проте Аркадіна лише дратується ще більше, вони сваряться, потім перепрошують одне в одного. Але зустрічатися з Тригоріним син Аркадіної не бажає і стрімко йде геть, побачивши того. Ірину Миколаївну все влаштовує, аби тільки не було дуелі з її коханцем. А той твердить знайдені в книзі слова, що були на 121 сторінці його книжки: "Якщо тобі коли-небудь знадобиться моє життя, то прийди й візьми його". Охоплений пристрастю, якою війнуло від цих слів, він благає Аркадіну відпустити його, бути йому другом, бо його так манить кохання Ніни. З гіркотою Аркадіна говорить: "Невже я така стара й потворна, що зі мною можна, не соромлячись, говорити про інших жінок? (обнімає й цілує його) О, ти збожеволів! Мій прекрасний, дивний... Ти остання сторінка мого життя! Моя радість, моя гордість, моє блаженство... (стає на коліна). Якщо ти покинеш мене, хоч на годину, то я не переживу, збожеволю, мій дивний, мій прекрасний, мій повелитель..." Вона згадує й закликає усе своє мистецтво акторки, аби втримати його коло себе й добивається обіцянки залишитися з нею. Але зустрівши перед від'їздом Ніну, яка сказала, що вирішила втекти від батька в Москву й поступити в актриси, призначає їй там зустріч у готелі "Слов'янський базар".

#### ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Минуло два роки. Одну з кімнат Соріна його небіж перетворив на свій кабінет. За вікнами осінній вітер хитає дерева, виє в димарі. Маша та її чоловік Медведенко говорять про Костянтина Треплева, якого дядько увесь час кличе до себе, щоб той був на очах. Медведенко згадує про старий театр біля озера й говорить, що треба б його зламати, бо він схожий на скелет і здається, що там хтось плаче. Він просить Машу їхати з ним додому, бо там, мабуть, уже голодна їхня дитина, але Маша сподівається на служницю і збирається залишитися ночувати в домі Соріна. Сам же Сорін збирається ночувати на диванчику у кімнаті з Костею. Поліна Андріївна приносить постіль і говорить до Треплева: "Ніхто й не думав і не гадав, що з вас, Костя, вийде справжній письменник. А ось, слава Богу, і гроші стали вам надсилати з журналів. І гарний став..." Відіславши додому Машиного чоловіка, вона просить Треплева бути ласкавішим з її Машею. Костянтин мовчки встає і йде. Маша у розмові з матір'ю обіцяє вирвати це кохання з серця, хай тільки її чоловіка переведуть подалі від цього дому. Аж тут заходить Медведенко, бо батько Маші не дав йому коней, щоб їхати. Серед загальної розмови Сорін говорить про те, що його життя — сюжет під назвою "Людина, яка хотіла". У молодості він хотів бути літератором, говорити добре, одружитися й жити у місті, а натомість має залишатися самотнім у селі, не здійснивши нічого. Щоправда, він дослужився до чину дійсного статського радника. А Дорн зазначає, що "висловлювати

невдоволення життям у шістдесят два роки... — це не великодушно". Сам він ставиться до життя і смерті дещо філософськи: "Страх смерті — тваринний страх... Треба душити його". Згадуючи про поїздку за кордон, він говорить про цікаве відчуття, яке охопило його під час перебування у Генуї — тоді, в натовпі, що пересувався ніби живе створіння, — він відчув щось схоже на існування світової душі. Щось на кшталт тієї світової душі, яку грала у п'єсі Треплева Ніна Заречна. Коли згадали про Ніну, Треплев розповів, що вона втекла з дому й зійшлася з Тригоріним. У них була дитина, яка потім померла. Тригорін розлюбив її й повернувся до своїх колишніх жінок і зобов'язань, яких і не полишав, встигаючи і там і тут. Щодо театру, то вона дебютувала у підмосковному дачному театрі, а потім поїхала до провінції. Треплев якийсь час їздив за нею, потім вона писала до нього листи й підписувалася Чайкою. Тепер вона приїхала в місто й перебуває на заїжджому дворі: Батько й мачуха розставили скрізь сторожу, аби не пускати її й близько до дому. Треплев, звертаючись до Дорна, зазначає, що легко бути філософом на папері, а в житті значно складніше.

У цей час зі станції приїхала Аркадіна разом з Тригоріним. Тригорін, привітавшись з усіма, нерішуче підходить до Треплева, сподіваючись, що той уже на нього не гнівається. Аркадіна запобіжливо говорить, що він привіз журнал з оповіданням Треплева. Тригорін говорить про зростаючу популярність Треплева, який виступає під псевдонімом і є загадковою особою для читачів, які нічого не знають про нього й думають, що він уже немолодий. Сам він приїхав, за його словами, ненадовго, йому треба оглянути сад і те місце, де колись грали п'єсу, — в нього визрів новий сюжет, треба лише дещо пригадати. Нічого не змінилося. Як і раніше, для Тригоріна все життя — лише "сюжет для невеликого оповідання"; як і раніше, Шамраєв не дає коней, змушуючи зятя цього буремного осіннього вечора добиратися шість верст пішки до дитини, до речі, його онуки. Як і раніше, Аркадіна сідає до ломберного столу до гри, а не до сина, який, оглянувши привезений Тригоріним журнал, зазначив: "Свою повість прочитав, а мою навіть не розрізав". Усі грають в лото, Аркадіна тим часом за грою хвалиться, як її приймали у Харкові, як голова в неї пішла обертом від овацій. Коли Дорн вирішив поділитися враженням про творчість Треплева, зазначивши, що він мислить образами, що оповідання його яскраві, кольорові, але всі побудовані на враженнях, то з'ясувалося, що Аркадіна й досі не прочитала жодного твору свого сина. Усе їй ніколи. Шамраєв говорить, що він виконав замовлення Тригоріна — зробив опудало з чайки, колись застреленої Треплевим. Той нічого не пам'ятає. Потім усі йдуть вечеряти, крім Треплева, який намагається працювати, але довго мучиться над кожним словом, нехтуючи черговими стандартними прийомами. У вікно хтось стукає. Виявилося, що це Ніна, якій Треплев дуже зрадив. Ніна ж налякана, знервована, просить замкнути двері, аби ніхто не увійшов. Вона боялася, що Костянтин зненавидів її, але тепер вона насолоджується теплом і затишком його кабінету, згадує, що в неї немає такого дому — вона чайка, вільна і безпритульна. Ніна говорить, що сьогодні, побачивши біля озера залишки театру, уперше за два роки заплакала. Минуле уявляється їй радісним сном, коли вона раділа кожному дню, кохала Треплева, мріяла

про славу, а тепер має їхати у вагоні третього класу до Єльця, де в неї ангажемент на цілу зиму. Але Треплев усе так, як і раніше, кохає її й благає залишитися з ним, тоді не треба буде нікуди їхати поневірятися. Та Ніна невблаганна. Вона одягається, збираючись іти знову сама знову у буремну ніч. У плутаному довгому монологу про її нещасне життя, кохання, ревності, смерть дитини й численні невдачі на сцені рефреном звучать слова: "Я — чайка". На її думку, головна чеснота кожного з людей — вміння терпіти: "Умій нести свій хрест і віруй. Я вірую, і мені не так боляче, і коли я думаю про своє покликання, то не боюсь життя". У Треплева такої віри немає, як він говорить Ніні. Ніна ще й досі кохає Тригоріна, незважаючи ні на що. Обнявши Костянтина на прощання, вона йде, а той мовчки рве рукописи, кидаючи їх під стіл, і говорить до себе, як би зробити, щоб мати не побачила Ніну, адже це її засмутить. Тим часом Аркадіна думає зовсім не про сина, для неї важливо, щоб на столі стояло вино для Тригоріна, коли він гратиме в лото. Шамраєв знову нагадує тому про замовлене опудало чайки. У цей час чується звук пострілу. Аркадіна лякається, але швидко заспокоюється і сідає за стіл. Дорн, відкликавши Тригоріна подалі, говорить йому приглушеним голосом: "Відведіть звідси кудись подалі Ірину Миколаївну. Справа в тому що Костянтин Гаврилович застрелився".

Завіса

Переклад П. Панча